

שירת מרים והנשים בקריעת ים סוף

א. "ותקח מרים"

עוד בתום שירת משה ובני ישראל, מקדישה התורה שני פסוקים לשירת מרים והנשים: "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים" (שמות טו, כ-כא). בדברים שלהלן נדון בדמותה של מרים, ובמשמעות השירה המיוחדת והנפרדת של הנשים.

נפתח בשבחה של מרים. המקרא עצמו מתאר את מסירותה, אחריותה וחכמתה של מרים: "ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו... ותאמר אחותו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מיינקת מן העבריות!" (שמות ב, ד-ח). עמידה על משמר אחיה לאורך זמן, שכנראה היתה כרוכה בסכנה, היא מסירות ומוסריות, וההצעה לבת פרעה, הצעה שבסופו של דבר החזירה את התינוק לחיק אמו, היא מעשה חכם ללא ספק. כדי להדגיש עוד יותר את התכונות הללו, יש להביא בחשבון את הגיל של הנערה. בפסיקתא רבתי¹ משמע שהיתה אז כבת שש בלבד.²

על תושייתה, שגרמה לא רק להצלת משה, אלא גם לעצם היוולדו, מספרת הגמרא: "וילך איש מבית לוי" (שמות ב, א) - להיכן הלך? א"ר יהודה בן זבינא, שהלך בעצת בתו. תנא, עמרם גדול הדור היה. כיון שאמר פרעה 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו' אמר [עמרם]: 'לשוא אנו עמליך, עמד וגירש את אשתו. עמדו כולם וגרשו את נשותיהן. אמרה לו [בתו - מרים]: 'אבא, קשה גזרתך משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה [גם] על הנקבות. פרעה לא גזר אלא בעוה"ז ואתה בעוה"ז ובעוה"ב. פרעה הרשע ספק מתקיימת גזירתו... אתה צדיק בודאי גזרתך מתקיימת...' עמד והחזיר את אשתו. עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.

---

¹ את לשון המדרש נביא להלן, וכן כתוב גם בסדר עולם רבה: "נמצא משמת לוי ועד שיצאו ישראל ממצרים קי"ו [גירסת הגר"א: קי"ז] שנה, ואין השעבוד יותר על כן. ולא פחות מפ"ו [גירסת הגר"א: פ"ז] שנים כשנותיה של מרים [בשעת יציאת מצרים, כשמשה היה בן שמונים ואהרן בן שמונים ושלוש]" (פרק ג).

² אולי בגלל גילה הצעיר של מציעת ההצעה, לא חשדה בת פרעה במאום, ולא העלתה על דעתה שהמינקת הסתמית והמסתורית היא אמם של הנער ושל המציעה.

'ויקח?' 'ויחזור' [נ"א וַיָּשָׁב] מיבעי ליה? שעשה לה מעשה לקוחין; הושיבה באפריון, ואהרן ומרים מרקדין לפניהם" (סוטה יב, ע"א).

וכל כולה ילדה בת שש! "מרים היתה באותו זמן בת שש שנים. וכיון ששמע דבריה הביא אותה לפני הסנהדרין ואמרה לפנייהם את דבריה. אמרו לו: 'עמרם, אתה אסרת ואתה צריך להתיר את הדבר'. אמר להם: 'ומה אתם אומרים לי? נחזיר בחשאי?' אמרו לו: ומי מודיע לכל ישראל?" (פסיקתא רבתי מג, כז). ולכן אח"כ "עשה לה מעשה לקוחין, שהושיבה באפריון", ויצא השם שעמרם החזיר את גרושתו. מכל מקום, ברור שהולדת משה ואיתו עוד רבבות ילדי ישראל הן תוצאות של יוזמת מרים.

לא בכדי כתרו חז"ל למרים זו כתר הרבה, הן על מעשיה במצרים והן על פועלה למען העם במסע במדבר. במצרים על שום מה? "ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה" (שמות א, טו) - "אשה ובתה - יוכבד ומרים... שפרה זו יוכבד, ולמה נקרא שמה שפרה? שמשפרה את הולד. דבר אחר: שפרה - שפרו ורבו ישראל בימיה. פועה - זו מרים, ולמה נקרא שמה פועה? שהיא פועה לולד". רש"י: "משעשעת אותו, כדרך שמשחקים לתינוקות בדברים ערבים לשעשעם". תוספות: "לוחשת לחישה ויוצא הולד". שכרן של המילדות על יראתן את ה' ועל המרת פי פרעה, היה "ויעש להם בתים" (שמות א, כא): "רב ושמואל, חד אמר בתי כהונה ולויה, וחד אמר בתי מלכות. מאן דאמר בתי כהונה ולויה - אהרן ומשה. ומאן דאמר בתי מלוכה - דוד נמי ממרים קאתי..." (סוטה יא, ע"ב).³

מקור מקביל מדגיש את הגיל הצעיר של מרים בעשותה את כל אלה: "למילדות העבריות יוכבד ומרים. ולא היו למרים אלא חמש שנים,⁴ שאהרן גדול ממשה ג' שנים. אמרו חז"ל, הולכת היתה עם יוכבד ועושה צרכיה [עץ יוסף: של אמה, משמשת אותה]⁵ והיתה זריזה... פועה - שהייתה נופעת [מתנות כהונה:

³ והגמרא הולכת ומוכיחה שדוד בא ממרים.

⁴ בפירוש מתנות כהונה עורך את החשבון שימי המרורים היו שמונים ושש שנים, וכשיצאו בני ישראל ממצרים היה משה בן שמונים ואחת ואהרן בן שמונים וארבע ומרים בת שמונים ושש. משמע, שבזמן הגזירות היתה בת חמש. ועיין לעיל הערה 1.

⁵ בזה מתרץ בענף עץ יוסף קושיה: "איך מעלה על דעתך שמרים היתה מילדת, והא לא היתה אלא בת חמש, ואין דרך קטנות להיות מילדות? על זה אמר, הולכת עם יוכבד ועושה מה שתצוה לה אמה לעשות", כלומר: בעצם היתה רק עוזרת לאמה, אבל כנראה עזרה כזו שהיתה הכרחית ואי אפשר היה להסתדר בלעדיה. וכן פירש רש"י במעשה פרעה: "שפועה ומדברת

"נובעת", דהיינו שופעת, סכה בשפע] יין בתינוק אחר אמה... ד"א, פועה שהופיעה פנים בפני פרעה וזקפה חוטמה בו ואמרה לו: אוי לו לאותו האיש⁶ כשיבוא הא-להים ליפרע ממנו.⁷ נתמלא עליה חמה להרגה... אמרה לו [אמה]: אתה משגיח עליה?! תינוקת היא, ואינה יודעת כלום" (שמות רבה א, יז).

על חלקה של מרים בהנהגת העם במסעו במדבר עומד הנביא: "כי העליתך מארץ מצרים ומבית עבדים פדיתך ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים" (מיכה ו, ד). על פי דברי הנביא דרשו חז"ל: "ר' יוסי אומר, שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הם: משה אהרן ומרים. וג' מתנות טובות נתנו על ידם - באר וענן ומן: באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, מן בזכות משה. מתה מרים - נסתלקה הבאר. שנאמר (במדבר כ, א-ב) 'ותמת שם מרים ותקבר שם', וכתוב בתריה ולא היה מים לעדה" (סוטה ט, ע"א). ועוד תיארו חז"ל את מרים כמנהיגת הדור כפשוטו: "כל זמן שהדגלים נוסעים לא היו הולכים עד שמרים... מקדמת לפניהם" (ילקוט שמעוני כי תצא, רמז תתקלז).

נסיים את שבחה של מרים בציון מעלת פטירתה: "ת"ר, ששה לא שלט בהן מלאך המות: אברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן ומרים... שבעה לא שלט בהן רימה ותולעה [הששה דלעיל], ובנימין בן יעקב" (בבא בתרא יז, ע"א).⁸

ב. "הנביאה"

כל האמור לעיל על גודל מעלתה של מרים בא להסביר את דברי המכילתא: "ותען להם מרים - מגיד הכתוב שכשם שאמר משה שירה לגברים כך אמרה מרים שירה לנשים - 'שירו לה' כי גאה גאה" (מכילתא בשלח, ו). אמנם רש"י צמצם כביכול את דברי המכילתא שהם מכוונים רק לצורת האמירה: "ותען - משה אומר שירה לנשים - הוא אומר והן עונים אחריו - ומרים אמרה שירה לנשים" (רש"י שמות טו, כא). אבל מלשון המכילתא משמע, שגם לענין גוף היוזמה, המנהיגות וההובלה של השירה, היו מקבילים משה לגברים ומרים לנשים. כך

והוגה לולד" - לא ממש מיילדת, אלא עוזרת בטיפול בתינוק ובהרגעתו. וכן כתב מהרש"א: "דאין סברה שהיתה מרים מיילדת אז, דעדיין קטנה היתה מחמש שנים".
⁶ בלשון סגי-נהור, הכוונה: אוי לפרעה.
⁷ על שרצה להרוג בת חמש! ואולי מפני שהיתה רק בת חמש.
⁸ והיא האשה היחידה בשתי הרשימות המכובדות הללו.

שלכאורה כל מאמרי חז"ל המדברים בשבחו של משה "אז ישיר משה ובני ישראל"⁹ מכוונים במקביל גם על שירת מרים והנשים.

כדי לחזק ולהוסיף על ההשוואה הזו, מכתירה התורה את מרים בתואר "הנביאה", שהוא כידוע תואר השיא של משה: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לד, י).¹⁰ ראשית יש להביא את הגמרא המלמדת שבמרוצת הדורות היו גם נביאות לישראל: "ת"ר, ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל... שבע נביאות מאן נינהו? שרה, מרים, דבורה, חנה, אביגיל, חולדה ואסתר... מרים דכתיב 'ותקח מרים הנביאה אחות אהרן' - ולא אחות משה? א"ר נחמן, שהיתה מתנבאת כשהיתה אחות אהרן [ומשה עדיין לא נולד], ואומרת: 'עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל'. ובשעה שנולד נתמלא כל הבית כולו אורה. עמד אביה ונשקה על ראשה, אמר לה: 'בתי, נתקיימה נבואתך'. כיון שהשליכוהו ליאור עמד אביה וטפחה על ראשה, אמר לה: 'בתי, היכן נבואתך?' היינו דכתיב 'ותתצב אחותו מרחוק לדעה' (שמות ב, ד) - לדעת מה יהיה בסוף נבואתה" (מגילה יד, ע"א).¹¹

לכאורה קשה להבין כיצד שרתה נבואה על ילדה כבת חמש,¹² והרי הרמב"ם פסק "ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה וגבור במידותיו... והוא בעל דעה רחבה נכונה עד מאוד. אדם שהוא ממולא בכל המידות האלו שלם בגופו כשייכנס לפרדס ויימשך בעומק העניינים הגדולים הרחוקים... דעתו פנויה תמיד למעלה קשורה תחת הכסא... ובעת שתנוח עליו הרוח תתערב נפשו במעלת המלאכים ויהפך לאיש אחר" (יסודי התורה ז, א). אמנם הרמב"ם ממשיך "הנביאים מעלות מעלות הן. כמו שיש בחכמה חכם גדול מחבירו, כך בנבואה נביא גדול

⁹ בתורה שלמה של הרב כשר מובאים ח"י דרשות חז"ל על "אז ישיר משה ובני ישראל".

¹⁰ אמנם בפרק הבא "אחות אהרן" נעמוד על ההבדל בין נבואת משה לנבואת מרים.

¹¹ בזה מתברר, שהנבואה שקיבלה מרים היתה מסוג הנבואות שהנביא חייב להשתדל לממש אותן. כמו רבקה ששולחת את יעקב לרמות את אביו, כי "לי אתאמרת בנבואה" (אונקלוס, בראשית כז, יב) - "ורב יעבוד צעיר" (שם כה, כג). וכמו חלום-נבואת יוסף, שהאחים משתחווים לו, בא לידי מימוש בהתנכרות יוסף לאחיו, כדי "שיתקיימו כל חלומותיו" (רמב"ן, בראשית מב, ט). עיין בספרי עיוני פרשה בראשית, עמ' 150 [ביחס לנבואת רבקה], ועמ' 253 [ביחס לחלום-נבואת יוסף].

¹² בפירוש עץ יוסף על עין יעקב כתב בסוגייתנו, שעמרם "סמך על נבואת בתו אף שהיתה רק בת חמש, משום שנתמלא הבית אורה". הוא ראה באורה הזו אימות מהקב"ה לנבואתה של מרים.

מנביא" (שם ה"ב) - ובכל זאת, ילדה בת חמש בלבד?! ולא משמע מהרמב"ם שמה שכתב בהלכה א' זו הדרגה העליונה של נבואה.

אבל ייתכן שחז"ל רצו לדמות מבחינת-מה את מרים למשה, כמו שכתבנו לעיל. וכשם שכשנולד משה נתמלא הבית כולו אורה, כך מציינים חז"ל שעוד בהיותה של מרים קטנה כבר זכתה לדרגות רוחניות נפלאות, ועד למדרגת נבואה הגיעה עוד בקטנותה.

אולי בגלל בעיית נבואת מרים בגיל כה צעיר, מביא בעל כלי יקר פירוש מחודש ושונה מדרכם של חז"ל: "ותקח מרים הנביאה - עכשיו נעשית נביאה [בקי"ס היתה מרים בת 86], כי במעמד זה זכו גם הנשים לראות פני השכינה. עד שאמרו כולם 'זה א-לי ואנוהו', כמו שאמרו רז"ל (מכילתא בשלח, ג) 'ראתה שפחה על הים' וכו' לכך נאמר 'ותצאנה כל הנשים אחריה' כי הנבואה התחילה במרים וכל הנשים יצאו בעקבותיה, כי כולם זכו לנבואה. ולפי שאין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה והנשים יש להם צער לידה¹³ ע"כ לקחה את התוף בידה ותצאנה כל הנשים במחולות, כדי שתחול עליהם רוח הקודש מתוך שמחה" (שמות טו, כ).

מבחינה זו, דומה מרים למשה, שבזכותו נוספו נביאים בישראל, ומכח הנבואה שלו נאצלה נבואה גם ליתר הנביאים. כך אומר ה' למשה: "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל... ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם" (במדבר יא, טז-יז). וכן היה: "ויאסוף שבעים איש מזקני העם... ויאצל מן הרוח אשר עליו... ויתנבאו ולא יספו" (שם שם, כד-כה).

דבריו של הכלי יקר מביאים להשוואה של מרים גם לדמות נבואית אחרת המקבילה למשה¹⁴ - לשמואל. כמו שנבואת הנשים היתה בזכות מרים, כך גם הנבואה בימי שמואל באה בזכותו ובאמצעותו. פרק ג' בספר שמואל א' המתאר את התגלות ה' לשמואל בפעם הראשונה פותח בהיגד "ודבר ה' היה יקר בימים ההם, אין חזון נפרץ" (ג, א). הפרק מסתיים בקביעה: "ויוסף ה' להראה בשלה כי

¹³ במילים אלו רוצה בעל כלי יקר לתרץ את השאלה: אם נבואה אינה שורה אלא מתוך שמחה מדוע לא היו צריכים גם האנשים תופים ומחולות. והסברו הוא, שאנשים יכולים להגיע לשמחה גם בלי תופים ומחולות, אבל לנשים - שיש בתוכן כמה וכמה נשים שיש להן צער לידה - נחוצים אמצעי עזר כדי להגיע לשמחה.

¹⁴ משה הוא "אבי הנביאים", ושמואל נקרא "רבן של נביאים" (ילקוט המכורי ישעיהו ח, יט) ובעל תהלים רומז להשוואה זו בין השאר בפסוק "משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו" (צט, ו).

נגלה ה' אל שמואל בשלו¹⁵ בדבר ה' משמע שבעקבות הנבואה הראשונה לשמואל היה שפע נבואי גם לנביאים אחרים.

כך מפרש רש"י: "לפי שאמר למעלה 'ודבר ה' היה יקר בימים ההם', אמר כאן כי מעתה בשביל [=בזכות] שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות" (ג, כא). וביתר פירוט במצודת דוד: "עם שלפני זה היה דבר ה' יקר, אבל לאחר זה הוסיף ה' להראה בשילה גם לשאר בני הנביאים. והסיבה היתה על שנגלה ה' אל שמואל, ובעבורו בא לעולם שפע הנבואה וחלה גם על יתר בני הנביאים" (ג, כא). וכן נאמר באירוע בניית ברמה "וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עומד ניצב עליהם" (יז, כ) ופירש מצודת דוד: "ובא עליהם שפע הנבואה באמצעות שמואל" (שם) וכן במצודת ציון "ניצב עליהם - ר"ל ממונה עליהם להורותם דרכי הנבואה, כמו 'הניצב על הקוצרים' (רות ב, ה-ו)" (שם).

לפי הכלי יקר, כך יש להבין גם את דברי חז"ל "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי". בנות ישראל, כולל אלו שבמדרג התחתון ביותר - השפחות, זכו לגילוי נבואי - וכל זאת בזכות מרים! באמצעותה ודרכה זכו כל הנשים, כך הרי מדגישה התורה במפורש: "ותצאנה כל הנשים" לדרגת נבואה שלא זכה לה אפילו הנביא יחזקאל בן בוזי, בעל חזון המרכבה. וכך דרשו חז"ל: "ותצאנה כל הנשים אחריה - מרים כנגד כולם, שכל המתחיל בדבר הוא עיקר" (מדרש לקח טוב, שמות טו, כ).

רש"י מביא: "בתופים ובמחולות - מובטחות צדקניות שבדור שהקב"ה עושה להם ניסים והוציאו תופים ממצרים" (מכילתא בשלח) גם כאן שומעים הד לנבואה. הבטחון שהיה לנשים הצדקניות עוד במצרים, בא ללא ספק מהנבואה שניבאה להן מרים בדבר הגאולה העתידה לבוא.

ג. "אחות אהרן"

לעיל, בדברינו על תכונת הנבואה של מרים ושזו שרתה עליה עוד בהיותה קטנה, הבאנו את דברי הגמרא המוסבים על המשך תיאורה של מרים בפסוק "אחות אהרן". שאלה הגמרא: "ולא אחות משה? א"ר נחמן שהייתה מתנבאת כשהיא אחות אהרן [ולא אחות משה, כי משה עדיין לא נולד]" (מגילה יד, ע"א). לכאורה יש להרחיב את שאלת הגמרא ולשאול: לשם מה צריך להזכיר כאן את

¹⁵ כך הכתיבה "בשלו" בוא"ו, למרות שברישא של הפסוק נכתב "בשלה".

ייחוסה של מרים מכל וכל. וכי לא די בתואר "הנביאה"? מובן שתירוץ הגמרא עונה גם על שאלה זו, כי התורה רצתה להדגיש את מה שהארכנו בו בפרק הקודם, שמרים היתה נביאה בגיל צעיר מאד, עוד בהיותה אחות אהרן ועוד בטרם נולד משה, ונבואתה הראשונה היתה אודות הולדת משה.

מאידך, יש שסוברים שהביטוי "אחות אהרן" מלמד דווקא בכיוון ההפוך; לא לשבחה של מרים נאמר שהיתה נביאה כבר בגיל צעיר בטרם נולד משה, אלא דווקא כדי להדגיש את ההבדל בין נבואת משה שהיתה מעל נבואת כל הנביאים לבין נבואת מרים שהיתה דומה בדרגתה לנבואת אהרן. כביכול אומר הכתוב: "אחות אהרן", ולא אחות משה - בנבואה. כך כתב הכלי יקר: "ומה שכתב 'אחות אהרן', לפי שהיתה דומה לו בנבואה, אבל לא למשה, כי כן משמע בסוף פרשת בהעלותך כי שם הושוו אהרן ומרים בנבואה".¹⁶

וכן כתב רבי אליעזר אשכנזי בספרו מעשי ה':¹⁷ "שעד שנהיה ענין קריעת ים סוף, היו בעיני ישראל משה ואהרן ומרים שוים במדרגת הנבואה. אבל עתה כשראו קריעת ים סוף מאז הכירו גדולת מדרגת משה עליהם, כי על כן נאמר (שמות יד, לא) 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו', שהכירו היותם נפרדים בנבואתם, על כן נאמר 'מרים הנביאה אחות אהרן', שהיתה שוה עמו [=עם אהרן] בנבואה, לא עם משה" (מעשה תורה, פרק א, ד"ה ויתכן לדעתו).¹⁸

אכן, בסוף פרשת בהעלתך, כאשר דיברו מרים ואהרן על משה, אומר להם ה' "אם יהיה נביאכם [=לנביאים רגילים], ה'¹⁹ במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. לא כן עבדי משה, בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו, ומראה ולא בחידות, ותמונת ה' יביט, ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה" (במדבר יב, ו-ח). לפי פסוקים אלו, הגדיר הרמב"ם ארבעה הבדלים בין נבואת משה לנבואת שאר

¹⁶ וכן כתב הנצי"ב: "אחות אהרן - ללמדנו שהיתה נבואתה מעין נבואת אהרן אבל אינה בערך נבואת משה".

¹⁷ רבי אליעזר ב"ר אליהו אשכנזי, רע"ג - שמ"ו, היה נכדו של רבי יוסף קולון (מהרי"ק), גדול חכמי איטליה בסוף תקופת הראשונים. נודע בעיקר בעקבות ספרו מעשי ה' המחולק לכמה חלקים [מעשי בראשית, מעשי אבות, מעשי מצרים ומעשה תורה], ובו פרשנות על סיפורי התורה, כולל פירוש נרחב להגדה של פסח.

¹⁸ מובא בפירוש ענייני הפרשה (שמות טו, כ) המודפס בחומש רב פנינים (הוצאת לוי-אפשטיין, ירושלים תש"ל). זהו ליקוט של מפרשים רבים ולא נודע מחברו.

¹⁹ לפי טעמי המקרא וכן לרש"י ועוד יש לפסק את הפסוק כך: "אם יהיה נביאכם [אם יהיו לכם נביאים], ה' במראה אליו אתודע". ואילו לראב"ע ועוד: "אם יהיה נביאכם ה' [מי מכם שיהיה נביא ה'], במראה אליו אתודע".

הנביאים כגון אהרן ומרים: "שכל הנביאים בחלום או במראה, ומשה רבינו מתנבא כשהוא ער ועומד... כל הנביאים ע"י מלאך, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה. ומשה רבינו לא ע"י מלאך, שנאמר 'פה אל פה אדבר בו'... כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגים, ומשה רבינו אינו כן הוא, שהכתוב אומר 'כאשר ידבר איש אל רעהו'... כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו, ומשה רבינו אינו כן אלא כל זמן שיחפוץ, רוח קודש לובשתו ונבואה שורה עליו" (הלכות יסודי התורה ז, ו).²⁰ כך שהביטוי "אחות אהרן" מדגיש: ולא "אחות משה" - גם לטוב וגם למוטב.

נביא בזה עוד ארבעה הסברים לתוספת התואר "אחות אהרן" למרים הנביאה בזמן ששוררה את שירת הים בראש הנשים.

רש"י מביא: "לפי שמסר נפשו עליה כשנצטרעה נקראת על שמו".²¹ התורה זוכרת לאהרן למפרע חסד מאוחר שיעשה עם אחותו שנצטרעה בגין לשון הרע שדברה במשה, כפי שהובא לעיל. אהרן התחנן אז למשה שיתפלל עליה: "בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו. אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו" (במדבר יב, יא-יב). הכרת הטוב היא חוב מוסרי בסיסי וחשוב ועומד ביסוד ההויה היהודית,²² ובהזכרת שמו של אהרן בייחוסה של מרים, פורעת התורה לאהרן חוב עתידי זה.

רשב"ם תירץ בדרך הפשט: "אחות אהרן" - על שם הבכור קורא אחות, כמו שפרשתי אצל אחות נביות ואחות לוטן". וכן ברמב"ן בהסבר השני: "שהוא אחיה הגדול ואחותו הנביאה מתייחסת אליו. וייתכן שדרך הכתובים ליחס אל גדול האחים, וכן 'ובני כלב אחי ירחמאל' (דברי הימים א' ב, מב) שהיה גדול מאחיו". אכן, גם לפי דין תורה וגם לפי המקובל בימי קדם, היו לגדול האחים [במיוחד אם היה בכור] זכויות יתר.

תירוץ הראשון של הרמב"ן: "הנכון בעיני, כי מפני שהזכרו בשירה משה ומרים ולא נזכר אהרן, רצה הכתוב להזכירו". ובמדרש אור האפילה תירץ: "אחות אהרן ולא אחות משה - מפני שהיא ואהרן מאישות ראשונה ומשה מאישות

²⁰ הרמב"ם מפרט ארבעת הבדלים אלה גם בהציגו את שלש עשרה עיקרי האמונה בביאור "היסוד העשירי - נבואת משה רבינו ע"ה", מתוך ההקדמה לפרק חלק.

²¹ המקור במכילתא: "לפי שנתן אהרן נפשו על אחותו, נקראת על שמו" (בשלח טו, כ).

²² עיין בעיוני פרשה בראשית, עמ' 183; עיוני פרשה שמות, עמ' 20; ועיוני מועדים הגדה של פסח, עמ' 45.

שניה". דהיינו, מרים ואהרן נולדו לעמרם ויוכבד מנישואים ראשונים, והרי אח"כ גירש עמרם את יוכבד ובעקבות לחצה של מרים נשאה נישואים שניים²³ שמהם נולד משה. נכון שהם כולם אחים מאב ומאם, אבל לא מאותם נישואים. על כן "אחות אהרן" - "אחיה מאישות ראשונה" (אור האפילה, מכתב יד).²⁴

ד. "ותצאנה כל הנשים אחריה"

בקטע זה של הפסוק באה לידי ביטוי גדולת מדרגתה של מרים. מנהיג אמיתי אינו נמדד רק בגובה דרגתו האישית וההשגות השמימיות אליהן הוא מגיע, אלא בעיקר ביכולתו להעלות איתו את הצבור הנוהה אחריו. המצוה "ואהבת לרעך כמוך", והידיעה ש"עולם חסד ונבנה" אינן קשורות רק לעולם הגשמי, לדאגה ולסיפוק צרכיו הארציים של כל מי שחסר לו, אלא נכונות בוודאי גם במישור הרוחני. כך מספר בנו של רבי חיים מוולוז'ין בשם אביו: "וכה היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם - לא לעצמו נברא רק להועיל לאחריו [=לאחרים] בכל אשר ימצא בכוחו לעשות"²⁵, ובכלל "כל אשר ימצא" נכללים גם עניינים שברוח.²⁶

בהקשר לזה, יש להביא את דברי הגמרא על ראובן ויהודה. הגמרא מספרת "מאי דכתיב 'יחי ראובן ואל ימות', [ומיד בסמוך] 'וזאת ליהודה' (דברים לג, ו-ז)? כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון [רש"י: היו עצמות כל השבטים שלדן [=השלד שלהם] קיים, ויהודה עצמותיו מגולגלין בארונו, מפני שנידה את עצמו בערבוננו של בנימין, 'וחטאתי לך כל הימים' (בראשית מג, ט) אפילו לעולם הבא]. עד שעמד משה וביקש עליו רחמים. אמר: מי גרם לראובן שיודה? יהודה! על אבריה לשפא [הסתדרו איבריו]" (סוטה ז, ע"א). ובהמשך הגמרא מובא, שע"י כך זכה יהודה לשבת בישיבה של מעלה ושתהיה הלכה כמותו.

שואל רבי חיים שמואלביץ: "ואע"פ שיהודה עצמו הודה במסירות נפש [במקרה של תמר 'צדקה ממני' (בראשית לח, כו), ולמה זכה לכל הדברים האלה רק משום שהשפיע על ראובן להודות בחטאו?] - עדיין לא זכה לכל המעלות בגלל

²³ עיין לעיל עמ' 223.

²⁴ מובא בתורה שלמה כאן, אות רלה.

²⁵ הקדמת ר' יצחק מוולוז'ין לנפש החיים של אביו, בספר נפש החיים הוצאת הרב רובין, עמ' 22.

²⁶ בספר נפש החיים בהוצאה הנ"ל עמ' תלד, חלק עץ החיים - אמרות כנף של ר' חיים, אות עו, נאמר: "היה רגיל להוכיח אותי על שראה שאיני משתתף בצערא דאחריני, וכה היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם, לא לעצמו נברא רק להועיל לאחריו בכל אשר ימצא שבכוחו לעשות".

זה, אלא רק בגלל שעל ידו נתעורר ראובן לשוב ולהודות, כי הגורם טובה לחבירו וכל שחבירו נתעלה על ידו נקרא טוב, שהטוב בא על ידו וזוכה להכנס במחיצת הקב"ה" (שיחות מוסר, תשל"ב, עמ' ז). הוי אומר: אדם שמתעלה בעצמו עדיין פחות מאדם שמשפיע גם על חבירו. וכל שכן אם זכה לזכות רבים עמו. וזו מעלת מרים - שלא רק היא התעלתה, אלא סחפה עמה גם את כל נשי ישראל, לעלות יחדיו במדרגות היראה והנבואה.²⁷

זה מה שדרשו חז"ל: "ותצאנה כל הנשים - מרים כנגד כולם. שכל המתחיל בדבר - הוא העיקר" (מדרש לקח טוב). וכן כתב הכלי יקר: "לכך נאמר כאן 'ותצאנה כל הנשים אחריה', כי הנבואה התחילה במרים וכל הנשים יצאו בעקבותיה במעמד זה, כי כולם²⁸ זכו לנבואה ולפי שאין השכינה שורה כי אם מתוך שמחה... ע"כ לקחה את התוף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות, כדי שתחול עליהם רוח הקודש מתוך שמחה".

נביא להלן עוד שלושה פירושים המדברים בשבח הנשים. במכילתא נאמר: "וכי מנין להם לישראל תופים ומחולות? אלא, הצדיקים היו מובטחים ויודעים שהמקום עושה להם ניסים וגבורות עם יציאתם ממצרים, והתקינו להם תופים ומחולות" (מכילתא בשלח). רש"י מסב את דברי המכילתא על הנשים: מובטחות היו צדקניות²⁹ שבדור שהקב"ה עושה להם ניסים, והוציאו תופים ממצרים. לעיל הבאנו, שייתכן שהבטחון הזה הוא חלק מהדרגה הנבואית ששרתה על הנשים הצדקניות בזכות מרים.

המלבי"ם מזכיר מאמר חז"ל אחר, שבו מופיעות הנשים הצדקניות: "אמר חז"ל, ובזכות נשים צדקניות יצאו ישראל ממצרים (סוטה יא, ע"ב), ונשי הדור ההוא היה להם זכות יותר מהאנשים, כמו שכתבתי על גן נעול אחותי כלה, וע"כ נמצא אז נבואה גם מן הנשים". מובן שדברים אלו אינם סותרים את הנאמר לעיל שהנשים זכו לנבואה בגלל מרים, אלא משלימים אותם, וזה וזה גורם.

²⁷ מתוך עשרות מאמרי חז"ל בשבח זיכוי הרבים, נצטט כאן רק את "כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו" (אבות ה, יח; יומא פז, ע"א).

²⁸ אמנם במדרש אור האפילה כתב "ותצאן חסר [לא כתוב ותצאנה עם ה'] לפי שלא יצאו כל הנשים, אלא הראויות לנבואה" (מובא בתורה שלמה כאן, אות רלז).

²⁹ מפשטות לשון רש"י משמע כנאמר בהערה הקודמת שלא כל הנשים זכו לנבואה ולא כולם היו צדקניות.

מילקוט מעם לועז נצטט שתי הערות: "כי הנשים הצדקניות שבאותו הדור סמכו על הקב"ה שיעשה להם ניסים, ולכן אע"פ שיצאו ממצרים בחיפזון גדול עד שלא היתה להם שהות להכין צידה לדרך... אעפ"כ השתדלו לקחת עמם מיני כלי זמר כדי לשיר ולזמר לפני הקב"ה, כשיעשה להם ניסים". נתאר לעצמנו, בתוך כל הבוקה-ומבולקה ששררה ביציאת מצרים, כאשר בני"י עדיין לא ידעו שבמדבר יהיה להם מן, באר וענני כבוד, במקום לקחת עוד קצת בצק או מאכל אחר, או עוד בגד, ושאר חפצים הכרחיים למחיה ממש, הנשים לוקחות תוף, מבלי לדעת שתהיה קריעת ים סוף ומבלי לדעת את המשך הסיפור התנכ"י.³⁰

והערה שניה מאותו מקור: "בשעה שמרים לקחה את התופים, חשבו הנשים שהיא הולכת לשמוח ולשיר על היום הגדול הזה שהם ניצלו מן הים, ומצאו רכוש גדול כזה של אבנים טובות ומרגליות. לכן אומר הכתוב 'ותען להם מרים, שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים', רצונו לומר שמרים ענתה להם והכריזה: לא כפי שאתן חושבות שהשירה היא בגלל זה, כי בודאי כל זה טפל, והעיקר של השמחה הוא כי זכיתן לומר שירה על גאולת השי"ת, כי גאה גאה ועשה נקמה כזו באויבינו... והשמחה האמיתית צריכה להיות על העיקר".³¹

והרי דרגה זו דומה לנאמר בשיר השירים: "מצאוני השומרים הסובבים בעיר. הכוני פצעוני, נשאו את רידי מעלי שומרי החומות. השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תמצאו את דודי מה תגידו לו? [שאני מוכה ופצועה, ותכשיטי נשדדו? לא! אלא -] שחולת אהבה אני!" מה שמעניין את כנסת ישראל ומה שהיא מבקשת שימסרו לדוד - לקב"ה, הוא דבר אחד ויחיד: "שחולת אהבה אני". והעובדה הגשמית שהיא מיוסרת, מוכה ושדודה - היא ממש טפלה ואינה חשובה כל עיקר! כך מרים הנביאה אינה משוררת על נס ההצלה הגשמי ולא על ביזת הים המופלגת, אלא על הקב"ה - "כי גאה גאה!" רש"י: "שנתגאה על כל גאה, כתרגומו".³² הקב"ה התגאה על הגאים, ואם כן הגאות [=הגאווה האמתית] שלו היא!

³⁰ במקומות רבים עמדנו על כך, שקשה לנו ללמוד נכון את החלק הסיפורי בתורה מפני שאנו יודעים בד"כ את סוף הסיפור. אבל גיבורי התורה לא ידעו מה יעלה בגורלם, ועלינו ללמוד את המקרא בצורה כזו. כך יש ללמוד את סיפור יציאת מצרים - ללא הידיעה על המן והבאר, ואת הכניסה למים ללא ידיעה שהים ייקרע, וכו'. עיין בהקדמה לספרי הסתרים באסתר, ועוד.

³¹ ילקוט מעם לועז שמות, עמ' שנט, בשם מדרש חזית (פרק ו, אות ב).

³² לשון אונקלוס: "ארי אתגאי על גותניא, וגיאותה דיליה היא".

ה. "בתופים ובמחולות"

התורה מספרת: "ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התוף בידה ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות". אין מחלוקת לגבי זיהוי התוף ככלי נגינה. רש"י כתב "כלי של מיני זמר".³³ השאלה היא, מהם "המחולות": לפי פשוטו של מקרא, מחולות הם ריקודים. התורה אומרת שהנשים יצאו אחרי מרים בריקודים, וליוו את הריקודים בנגינה על התופים. נראה שרש"י מסכים לפירוש זה, שכן כתב שהנשים הצדקניות "הוציאו תופים ממצרים". רש"י לא מזכיר שהוציאו גם "מחולות", שכן מחול - ריקוד לא שייך להוציא ממצרים.

מכאן בדיוק הוכחה שהמכילתא אינו סובר כך, שהרי במכילתא נאמר "התקינו [במצרים] להם תופים ומחולות", משמע שמחולות הם סוג של כלי שיר,³⁴ שאותם יש להכין ולהוציא ממצרים יחד עם התופים. פעמים רבות נזכרים המחולות במקרא ברשימת כלי שיר; כך למשל בפרק הסיום של ספר תהלים: "הללוהו בתקע שופר, הללוהו בנבל וכנור, הללוהו בתוף ומחול, הללוהו במינים ועוגב" (תהלים קג, ג-ד). כך משמע גם מלשון פרקי דר"א, שבמצרים הכינו כלי שיר, תופים ומחולות: "ומנין היו להם תופים ומחולות? אמרו ישראל לפני הקב"ה, ריבון כל העולמים! אלו שקמו עלינו לאבדנו מעולמך, וכל הקמים עלינו - כאילו קמים עליך. כולם בגאון עוזך ובחרון אפך, יִאָכְלוּ" (פרק י, מב).

אין הכרח לומר ששני הפירושים למילה "מחולות" חולקים אהדדי. ייתכן שאלו ואלו דברי א-להים חיים: היה כלי זמר מיוחד שבדרך כלל ליוה את הרוקדים, או שמא היה כלי זמר שגרם לריקוד, כך שגם כלי הזמר וגם הריקודים נקראים "מחולות". וכן מבואר במצודת ציון על הפסוק בירמיהו "עוד אבנך ונבנית... עוד תעדי תופיך ויצאת במחול משחקים" (ירמיהו לא, ג). גם כאן התוף בא יחד עם המחול,³⁵ וכתב המצודות: "במחול - ענין ריקוד השמחה, כמו 'הפכת מספדי למחול לי' (תהלים ל, יב) ולזה יש כלי נגון נקראת מחול, כמ"ש 'הללוהו בתוף ומחול' (שם קג, ד) לפי שהיא מעוררת ריקוד השמחה" (שם).

ישנם גם פירושים המוציאים את ה"מחולות" הן משורות נגני התזמורת והן מרחבת הריקודים, ומעלים אותם לעולמות אחרים של מחילה וסליחה. בילקוט

³³ בדעת מקרא כתב שהתוף שבתנ"ך הוא קרוב לודאי כלי נגינה, בעין תוף של ימינו.

³⁴ וכך מפרש דעת מקרא שמחולות היא כלי שיר, בעין "חלילים" שבימינו.

³⁵ כפי שהעיר שם המלבי"ם, וציין את שני הפסוקים הנוספים: "התוף היה עם המחול - 'בתפיים ובמחולות', 'בתוף ובמחול'" (ביאור המילות, שם).

שמעוני נאמר: "ויסע משה את ישראל - אמר ר' סימון, לא כל שרוצה לומר שירה אומר שירה. אלא, כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, בידוע שמוחלין לו על כל עוונותיו ונעשה בריה חדשה. ישראל כשנעשה להם נס ואמרו שירה נמחלו להם עוונותיהם, שנאמר 'ויסע משה את ישראל' - שהסיען מעוונותיהם" (רמז רנד). הילקוט לא מזכיר את המילה "מחולות" בהקשר למחילת עוונות, אבל משלים אותו רבינו בחיי שכתב: "אבל חכמים עשו במדרשם³⁶ מחולות מלשון מחילה. וביאור הענין, כי כל מיני זמר שהיו בידם לא נודמן לו למשה שיראה מהם כי אם מחולות [בחטא העגל, שבו נאמר 'וירא את העגל ומחולות' (שמות לב, יט)]³⁷ והוא אות וסימן למחילה שעתיד הקב"ה למחול להם אותו עוון, וכמו שאמרו חז"ל (הוריות יב, ע"א) סימנא מלתא היא" (רבינו בחיי שמות לב, יט).

ולפי זה כתב הכלי יקר כאן: "ולשון 'מחולות' הוא ענין מחילת עוונות, וכן כתב רבינו בחיי. ואולי שזהו שמסיק בילקוט פרשה זו 'ויסע משה את ישראל', שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עוונותיו. ומהיכן למד זאת אם לא מלשון מחולות שנזכר בשירת הנשים?". ובמשנה ברורה כתב בשם הזוהר: "ויאמר שירת הים בשמחה, וידמה בדעתו כאילו באותו היום עבר בים. והאומר בשמחה מוחלין לו עוונותיו" (סימן נא, ס"ק ו). נראה, שהקשר בין השירה למחילת העוונות הוא, שענין הכרת הטוב הוא כל כך בסיסי לאדם היהודי, שמי שאומר שירה חוזר למצב צדיקות ונמחלים לו כל עוונותיו.

להלן נביא שני פירושים מחכמת הנסתר למושג "מחולות" שבכאן, אחד לחיוב ואחד לשלילה. נפתח בפירוש השני, כדי שנוכל לסיים בטוב אחר כך, וגם משום שפירוש זה נמצא אף הוא בדברי רבינו בחיי, שאותו הבאנו כבר לעיל. וכך כתב על הנשים והמחולות: "היו הנשים האלה גדולות בחכמה, וכמו שדרשו חז"ל 'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל' (מכילתא בשלח, פ"ו). והיו מהן שהיתה כוונתן לשמים, ומהן שהיתה כוונתן רעה ולכן היו יוצאות במחולות"³⁸.

³⁶ הרב חיים דב שעוועל בהערותיו לפירוש רבינו בחיי העיר כאן "לא מצאתי", ואכן אין במדרשים קשר בין המחולות שבפסוק לבין מחילת העוונות שנלמד מהפסוק "ויסע משה". אכן, רבינו בחיי יוצר קשר כזה, ואולי היה לפניו מדרש שאינו לפנינו, כפי שמצוי בכמה מקומות בכתבי הראשונים.

³⁷ גם שם נחלקו הפרשנים האם אותם 'מחולות' הם ריקודים או כלי זמר. וראה בשפתי כהן על התורה (לרבי מרדכי הכהן, חי לפני כ-450 שנה) שפירש כי המחולות שהיו בעגל נכתבו בכתב חסר "ומחלת" - "מלשון מחלה וחולי" (כי תשא, חלק הגימטריאות) [הערת העורך].

³⁸ כבר הבאנו לעיל (הערה 28) שהכתיב 'ותצאן' חסר, רומז שלא כל הנשים היו צדיקות.

ומכאן ממשיך רבינו בחיי למחולות של חטא העגל: "בשכבר ידעת כי המחול כנגד מאדים, ומזה תמצא במעשה העגל". ועל "וירא את העגל ומחולות" (שמות לב, יט) שבפרשת העגל כתב רבינו בחיי: "מכל כלי זמר שהיו שם לא הזכיר אלא מחול והטעם כי תמצא בכתוב שבעה מיני זמר שהם כנגד שבעה כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל.³⁹ כינור כנגד שבתאי, תוף כנגד צדק, מחול כנגד מאדים... ומפני זה הזכיר במעשה העגל 'מחול'... לפי שהמחול כנגד מאדים. כי היו במדבר במקום חורב שממה,⁴⁰ והכוכב הזה שולט עליו. וזהו שתמצא על הים ז'תצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות', כי היו שם נשים שלא היתה כוונתם לשמים" (שם).

בעל 'מאור ושמש' רוח אחר עמו, והוא נוסק עם המחולות לשמי רום, שם פוגש הוא את מאמר חז"ל: "עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים" (תענית לא, ע"א). הוא מסביר את ענין השתלשלות העולמות: "וכל העולמות וכל הברואים הם בחינת דְּכָר וְנוֹקְבָא [=זכר ונקבה], בחינת משפיע ומקבל, כי העולם היותר גבוה משפיע לעולם תחתון ממנו. וכן הקטן צריך לגדול ללמוד ממנו... אבל לעתיד לבוא יופיע אור בהירות א-להותו בכל העולמות. ויהיה העיגול והקו⁴¹ שווה, ולא יהיה בחינת דְּכָר וְנוֹקְבָא, כי כולם בשווה ישיגו את א-להותו,⁴² כמו בדבר עגול שאין ראש ואין סוף, לא יצטרך עוד שום אדם ללמוד מחבירו, כמו ב'מחול הכרם' (משנה כלאים ד, א) שהוא מקו האמצעי קרוב לכל העיגול בשווה,⁴³ כדכתיב (ירמיהו לא, לג)

³⁹ שצ"ם חנכ"ל הם ראשי תיבות של שמות שבעת כוכבי הלכת: שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה. וכנגדם בתהלים מהללים את ה' בשבעה כלי זמר: כינור, תוף, מחול, מינים, עוגב, צלצלי שמע, צלצלי תרועה.

⁴⁰ רמב"ן ובעקבותיו רבינו בחיי כתבו, שגם העגל עצמו "הכוונה לאהרן היתה מפני שהיו ישראל במדבר חורב שממה, והחורבן והשממות לעולם יבואו מן הצפון... כי מן השמאל תבא מידת הדין. ובמעשה המרכבה יפני שור מהשמאל לארבעתם, והשמאל הוא בצפון" (שמות לב, ד).
⁴¹ באופן כללי, מבלי להיות בקי בתורת הח"ן, נראה שה"קו" מצייין ירידה מדרגה לדרגה בעולמות אבי"ע ובעשר ספירות, החל מעולם האצילות עד לדרגה התחתונה של עולם העשייה. זה נקרא גם דרגת דוכרא ונוקבא - כשיש משפיע ומושפע, עולם עליון ועולם תחתון. העיגול, שכל נקודה שבו רחוקה מהמרכז מרחק שווה, מצייין את התגלותו של הקב"ה בכל המקומות בשווה.
⁴² כל שער ג' בספר נפש החיים מוקדש לכפילות של הנהגה: מחולקת מצד השגתנו, והנהגת ה'אחד' מצד מציאות הקב"ה. כך בקטע הבא, המייצג את הרעיון: "שמצד השגתנו שודאי יש חילוק ושינוי מקומות... ואף שבאמת שמצדו יתברך המשיג עצמותו הוא מלא את כל בהשוואה גמורה בלא שום חציצה ולא שום חילוק ושינוי מקומות כלל, רק הכל אחדות פשוט כקודם הבריאה ממש, אבל אין אנחנו יכולים וגם לא הורשינו ליכנס כלל להתבונן בינה בזה הענין הנורא, לידע ולהשיג איך אדון יחיד ב"ה מלא את כל וכל המקומות באחדות פשוט ושווי גמור. חלילה וחלילה" (ג, ו).

⁴³ רש"י בתענית שם פירש: "מחול - סביב, לשון 'מחול הכרם' (כלאים ד, א)", דהיינו מעגל. ר"ע מברטנורא פירש שנקרא כן משום שמחול הוא לשון ריקוד, והדרך לרקוד במעגל: "מקום פנוי

'ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' 44 כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם' 45.

ר' קלונימוס ממשיך: "וזהו פירוש הגמרא 'עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והקב"ה יושב ביניהם', פירוש: לעת"ל ישיגו הצדיקים השגה גדולה מאוד... אשר אין שם בחינת דבר ונוקבא 46... כי אז יתגלה בהירות א-להותו בכל העולמות ויהיה עיגול עם הקו בשווה... וזה כוונת הקפות שאנו מקיפים בהושענא רבה ובשמיני עצרת... בסוד 'נקבה תסובב גבר' (ירמיהו לא, כא), להמשיך ע"י ההקפות את אור העליון, אשר אין שם בחינת דבר ונוקבא".

ומכאן למחולות של הנשים בעקבות מרים: "וזאת היתה כוונת מרים הנביאה, שהוציאה כל הנשים אחריה ועשתה עמם הקפות בסוד 'נקבה תסובב גבר' כדי להמשיך אור עליון אשר אין שם בחינת זכר ונוקבא". הוא מסביר, שמעלת מרים באמרה 'שירו לה' בהווה, היתה גבוהה ממעלת משה שאמר 'אשירה לה' - בעתיד, "ולכן אמר משה 'אשירה לה' - בחינת דבר ונוקבא, שלא הופיע עדיין אור הבהירות העליון... 47 לכן אמרו לשון עתיד; כששיג - אז אשיר. אבל מרים המשיכה בהקפתה אור עליון, והשיגו אז אשר אי אפשר להשיג יותר. לכן אמרה 'שירו' עתה, שהשגתם היה מה שאי אפשר להשיג יותר... פירוש, שעשתה עמהם הקפה כמחול הכרם, בסוד 'נקבה תסובב גבר', ובזה המשיכה אור עליון אשר אין שם בחינת דבר ונוקבא. 'ותען להם מרים שירו לה' - פירוש, שעשתה השגתם גדולה כל כך, מה שאי אפשר להשיג יותר, לכן שירו עתה לה'!" (מאור ושמש בשלח). 48

ומכאן שדרגת מרים היתה גבוהה מדרגת משה בבחינה זו.

בין כרם לגדר סביב, כמו מחולות הנשים כשמרקדות בסיבוב לשון 'אז תשמח בתולה במחול' (ירמיה לא, ב) " (כלאים שם, ב). ולעיל הבאנו את דברי המצודות בענין זה.

44 פירוש: לא תהיה ירידת והשתלשלות העולמות מדרגה לדרגה. כשאור ה' מופיע בגלוי בעולם העליון ויורד מהסתר להסתר גדול יותר עם ירידת העולמות, עד שבעולם שלנו הוא בהעלם גמור. לעתיד לבוא יהיה האור שווה בכל העולמות.

45 ראה גם בבני יששכר (חודש אב, מאמר ד - 'בתולה במחול', אות א).

46 ירידת העולמות והשפעה מעולם עליון לעולם שמתחתיו.

47 אלא עדיין היו העולמות בהשתלשלות של השפעת זכר לנקבה מעולם עליון לתחתון שאחריו, עד עולמנו שיש העלם גמור.

48 רבי קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין מקרקא, מבכירי תלמידיו של רבי אלימלך מליז'נסק, של ה'חווה מלובלין' ועוד, תקי"א - תקפ"ג.

ו. "ותען להם מרים"

המכילתא למד: "ותען להם מרים" - מעיד, שכשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים" (מכילתא בשלח). רש"י פירט ופירש: "משה אומר שירה לאנשים, הוא אומר והם עונין אחריו, ומרים אמרה שירה לנשים" (שמות טו, כא). לפני שנתייחס לביטוי 'ותען', נזכיר שהמכילתא אומר "כשם". למדנו בסוף הפרק הקודם שמדרגת מרים והנשים בשירה היתה יותר גבוהה ממדרגת משה והגברים. מפשט לשון רש"י משמע, ש"ותען" פירושו שמרים אמרה את השירה ובנות ישראל חזרו אחריה, כשם שמשה אמר שירה ובנ"י חזרו אחריו. להבנה זו, לשון "ותען" אינו מענה על שאלה כמו במקומות אחרים, אלא פתיחת הדיבור. "ותען - יש עניה שהיא ראש הדיבור, כמו 'ותענינה הנשים המשחקות' (שמואל א' יח, ז), 'ויען איוב' (איוב ג, ב). והם לשון קריאה ולא לשון ענייה, שבזמן שאחת מתחלת [זו מרים], וכולן עונות [משתתפות] - הוא 'ותען'" (מדרש לקח טוב).⁴⁹

לפי פירושו זה, פשוט שתוכן השירה של מרים והנשים, היה זהה לשירת משה והגברים. ומה שרש"י אמר "משה אומר שירה לאנשים... ומרים אמרה שירה לנשים" - אינו מתייחס רק לצורת האמירה ["הוא אומר והן עונין אחריו"], אלא גם לתוכן - למילים, כי מרים והנשים אמרו את כל שירת הים המפורשת בכתוב. וכך כתב רבי אליהו מזרחי (והובא בשפתי חכמים): "שלא הפסוק הראשון בלבד אמרה מרים עם הנשים, אלא כשם שאמר משה כל השירה כולה לאנשים, כך אמרה מרים כל השירה כולה לנשים, אלא שהכתוב קיצר וכתב הפסוק הראשון ממנה, והשאר סמך על השירה הנזכרת".

בניגוד לדעה זו, שבעצם מרים והנשים שרו ביחד את השירה של משה, כותב הנצי"ב דברים אחרים: "עניה" בכל מקום, הוא או ששומע זה המאמר מאחר והוא אומר אחריו, או ששומע דבר אחד והוא אומר דבר אחר הנוגע לקודם לו... הנשים עשו להם שיר ארוך, שלא היה ראוי לכתוב זאת בספר התורה, שלא היה בא ברוח הקודש, אבל הסוגר מכל בית היה על פי מרים ברוח הקודש". דהיינו, שירת מרים לא היתה השירה של משה הידועה לנו מהתורה, אלא שירת נשים רגילה שלא ברוח הקודש, ומרים ענתה להם בפזמון החוזר על עצמו בסוף כל בית, ברוח הקודש: "שירו לה' כי גאה גאה...". וייתכן שבזה העלתה גם את השירה ה'רגילה' של הנשים לדרגה גבוהה.

⁴⁹ מובא בתורה שלמה בשלח פרק טו, אות רמא.

המלבי"ם מוסיף: "כבר אמרו חז"ל שבזכות נשים צדקניות... שנשי הדור ההוא היה להם זכות יותר מהאנשים, ועל כרחך נמצא אז נבואה גם מהנשים... 'ותען להם מרים', הם אמרו שכל זה נעשה בזכותן ועל כן שרו ביחד [עם משה והגברים], כי היה להם חלק בניסים האלה". ולפי הרישא של דברי המלבי"ם, הם היו עיקר הנס, ואולי גם עיקר השירה למרות שהתורה כתבה את שירתן בסוף ובקיצור.

נסיים בהערות העולות משאלה דקדוקית בפסוק. לכאורה, מרים עונה לנשים, ועל כן היה צריך להיות כתוב 'ותען להן מרים' בלשון נקבה, ולא 'ותען להם' בלשון זכר.⁵⁰ הכלי יקר למד מכאן על דרגתם הגבוהה של הנשים: "'ותען להם' - 'ותען להן' מיבעי ליה למימר? אלא, לפי שעל הים באו הנשים למדרגה של האנשים בהשגת הנבואה, על כן נאמר להם כמדברת לזכרים. וכן לעתיד לבוא נאמר 'נקבה תסובב גבר'".

תשובה נוספת עולה ממדרש המובא בראשונים:⁵¹ "אמרו המלאכים לקב"ה, רבש"ע, אם הקדימונו האנשים לומר שירה, תקדימונו הנשים? 'ותען להם [למלאכים] מרים - שירו לה". הרב כשר, המביא מדרש זה,⁵² מביא בשם הריב"א, שמשה עיכב את מלאכי השרת מלומר שירה, וזהו שאמר משה "אשירה לה" - כלומר: החרישו, ואני אשיר. וכשהשלים שירתו, אמרה מרים למלאכים: "שירו לה". ויש גירסאות ופירושים שונים, הן במדרש והן בפסוק.

תירוץ אחר לקושיה לשונית זו, מובא בפירוש רבי חיים פלטיאל:⁵³ "כי מרים אומרת לאנשים: שירו קודם ואח"כ גם אנו, ולכך כתיב 'להם' במ"ם". בכיוון זה, שהמענה היה לגברים, הלך גם רש"י הירש, אך בשונה מר"ח פלטיאל שמפרש שמרים אמרה לגברים שישירו לפני הנשים, לדעת הרב הירש מדובר כאן על

⁵⁰ מקום נוסף שבו יש לתמוה כעין זה, הוא על הפסוק בסוף מגילת רות: "כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל" (רות ד, יא). הצורה "שתיהם" היא יצור-כלאים, לא לשון זכר ["שניהם"] ולא לשון נקבה ["שתיהן"]. וראה באלשיך שם שעמד בשאלה זו.

⁵¹ מדרש זה אינו מופיע במדרשי חז"ל המוכרים לנו, והובא לראשונה בפירוש מנחת יהודה לריב"א (ר' יהודה ב"ר אליעזר), וז"ל: "ותען להם מרים. תימה, היה לו לומר 'להן', שהרי הלשון מוסב על הנשים. ואמר לי הרב ר"א, שיש במדרש שאמרו המלאכים להקב"ה: רבש"ע, אם הקדימונו האנשים לומר שירה, תקדימונו הנשים? בתימה. 'ותען להם מרים' - שירו תחלה, ואח"כ נשים [=הנשים]". וכן מובא בפירוש משיבת נפש (רבי יוחנן ב"ר אהרן לוריא, ר' - רע"ד), ובשיר מעון (רבי שמעון סופר הי"ד, נכד החת"ס, תר"י - תש"ד).

⁵² בתורה שלמה בשלח פרק טו, אות רמ.

⁵³ בן המאה ה-13 למניינם. לפי דעה אחת היה תלמידו-חברו של מהר"ם מרוטנבורג.

השירה עצמה: "להם" - לשון זכר - מוסב על משה וישראל, ו'ענה' בהוראתו הרגילה: להשיב, להחזיר מענה. משה וישראל שרו, ומרים והנשים ענו להם".

הרב הירש ממשיך ומתייחס גם לגישה השניה, שלשון 'ותען' כאן מציין תחילת דיבור: "אמנם 'ענה' בא גם בתחילת דיבור, כשלא ייתכן לפרשו בהוראת מענה ותשובה, שכן עדיין לא קדם לו דיבור אחר, כגון: 'וענית ואמרת' (דברים כו, ה)... אעפ"כ, במקראות כאלה אין 'ענה' מתרחק ממשמעותו המקורית של מענה. כשם שפירוש 'ענה' בשאר המקראות: מענה ותשובה על דיבור, כן גם במקראות האלה הוא מציין את הדיבור, שנסיבות הרגע זימנוהו: הדיבור 'עונה' על הנסיבות של אותו רגע. ואם זו משמעות 'ותען' בפסוק שלפנינו, הרי ש'להם' יסוב על הנשים שבפסוק הקודם, ויש לבאר מדוע הוא בא בלשון זכר. שמא זה ביאור הדבר: אע"פ שהנשים באו אחרי האנשים ונתנו קולן בשירת ההתפעלות, מכל מקום הושוו לגמרי לאנשים בחשיבות שירתן ובהכרת התעודה הנעלה של העם, שבאה לידי ביטוי בשירתן" (רש"ר הירש, שמות טו, כא).

ואכן יש לציין, שבניגוד למדרש שציטט ריב"א, במדרש לפנינו מבואר בפירוש שגם שירת הנשים קדמה לשירת המלאכים, וכדברי רש"ר הירש: "כשיצאו ישראל ממצרים וקרע להם הקדוש ברוך הוא את הים והיו המלאכים מבקשים לומר שירה, אמר להם הקב"ה: 'אז ישיר משה ובני ישראל' תחילה, ואחר כך אתם, הוי 'קדמו שרים' (תהלים סח, כו) - אלו ישראל, 'אחר נוגנים' - אלו המלאכים [=ששרו אחרי ישראל], 'בתוך עלמות תופפות' - אלו הנשים שהן קילסו באמצע" (שמות רבה כג, ז).⁵⁴

וכך מסתיימת שירת הים, בשירת מרים והנשים: "שירו לה' כי גאה גאה סוס ורכבו רמה בים", כדי להדגיש את חלקן החשוב של הנשים בשירת הים!

⁵⁴ מהפיסקה "תירוץ אחר" עד כאן - תוספת מאת העורך הרב איתיאל סופר.